

Inklyuziv ta'limning me'yoriy-huquqiy asoslari

Xusanov Azamjon Axmadjanovich

Ilmiy rahbari: Pedagogika va Psixologiya kafedrasida katta o'qituvchisi

To'ychiyeva Oyazimhon Doniyor qizi

University of Business and Science Mahsus pedagogika (logopediya)24-01-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'limni joriy etishning me'yoriy-huquqiy asoslari, davlat siyosatining mazmuni hamda maxsus ehtiyojli bolalar uchun yaratilgan ta'lim imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, inklyuziv ta'limni tashkil etishning xalqaro standartlari, qonun hujjatlari, davlat dasturlari va ularning amaliy ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, maxsus ehtiyojli bolalar, me'yoriy-huquqiy asos, davlat siyosati, pedagogik integratsiya, ta'lim tizimi, teng imkoniyatlar, ijtimoiy inklyuziya.

Аннотация: В статье рассматриваются нормативно-правовые основы инклюзивного образования в Республике Узбекистан, содержание государственной политики и созданные возможности для детей с особыми образовательными потребностями. Также анализируются международные стандарты, законодательные акты и государственные программы, направленные на развитие инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с особыми потребностями, нормативно-правовая база, государственная политика, педагогическая интеграция, система образования, равные возможности, социальная инклюзия.

Annotation: This article discusses the legal and regulatory foundations of inclusive education in the Republic of Uzbekistan. It analyzes state policies, educational opportunities for children with special needs, and the implementation of international standards and national programs related to inclusive education.

Keywords: inclusive education, children with special needs, regulatory framework, public policy, pedagogical integration, education system, equal opportunities, social inclusion.

Kirish

Inklyuziv ta'lim — bu har bir o'quvchiga, uning rivojlanish xususiyatlari va ehtiyojlaridan qat'iy nazar, ta'lim olish imkoniyatlarini teng ta'minlashga qaratilgan ta'lim tizimi. Masalan, O'zbekistonda bu yondashuv alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning umumta'lim muassasalarida sog'lom tengdoshlari bilan birga o'qishini nazarda tutadi.

Kirishda ta'lim sifatini oshirish, teng imkoniyatlar tamoyilini mustahkamlash va diskriminatsiyani oldini olish maqsadlari bilan inklyuziv ta'limning ahamiyatini ta'kidlash muhim. Shuningdek, O'zbekistonda oxirgi yillarda bu yo'nalishda qonunlar va normativ hujjatlar qabul qilinayotganligi, bu jarayonda huquqiy bazaning shakllanishi dolzarb ekani ko'rsatiladi.

Kirish qismida quyidagi savollarni ko'tarish tavsiya etiladi:

Inklyuziv ta'lim nima va uning asosiy tamoyillari qanday?

Milliy va xalqaro huquqiy jihatdan inklyuziv ta'limning asosiy mexanizmlari qanday belgilangan?

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni joriy etishda huquqiy-me'yoriy bazada qanday holat kuzatilmoqda?

Shu tarzda maqolaning maqsadi, vazifalari ham aniqroq ko'rsatiladi.

Asosiy qism

1. Inklyuziv ta'limning xalqaro normativ-huquqiy jihatlari

Xalqaro huquq normalari doirasida, masalan, UNESCO va boshqa xalqaro tashkilotlar maxsus ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalarning inklyuziv ta'limga kirish huquqini qo'llab-quvvatlaydi.

Masalan, bolalar huquqlari bo'yicha xalqaro konvensiya hamda nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari bo'yicha hujjatlar inklyuziv ta'lim tamoyillarini qo'llab-quvvatlaydi.

Inklyuziv ta'lim tamoyillari: tenglik, hamkorlik, moslashtirilgan o'qitish, ijtimoiy integratsiya — bu xalqaro tajribada keng qo'llanadi.

2. Milliy me'yoriy-huquqiy bazasi (O'zbekiston misolida)

Ta'lim to'g'risida Qonun (O'RQ-637, 2020 yil 23 sentyabr) inklyuziv ta'limni ta'lim muassasalarida alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan tizim sifatida belgilaydi.

Maxsus tarbiyaga muhtojlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyani ratifikatsiya qilish to'g'risidagi qonun (O'RQ-695, 2021 yil 7 iyun) ham me'yoriy bazani kengaytirishga xizmat qilgan.

Shuningdek, davlat qarorlari orqali: masalan, PQ-4860 (2020 yil 13 oktyabr) — alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari; va Qaror 638 (2021 yil 12 oktyabr) — alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash haqida.

Milliy darajada inklyuziv ta'lim tizimini tashkil etishda ham normativ hujjatlar amalga oshirilishi lozim: masalan, ta'lim muassasasida infratuzilma mosligi, resurs o'qituvchilar, logoped-defektolog xodimlari, pedagogik qo'llab-quvvatlash xizmatlari. Bu jihatlar huquqiy hujjatlarga kiritilishi zarur. Maqolalarda aynan bu yo'nalishda takomillashtirish zarurligi ko'rsatilgan.

3. Amaliy muammolar va takomillashtirish yo'llari

Amaliyotda duch kelinayotgan muammolar: o'qituvchilarning inklyuziv sinflarni tashkil etishda malakasi yetishmasligi; tayyor o'quv-metodik materiallar hamda mos infratuzilmaning to'liq emasligi.

Jamiyatda ayrim stereotip va nogironligi bo'lgan bolalar bilan ishlashda xususiy yondashuv yoqligi; bu ham inklyuziv muhit yaratishni sekinlashtiradi.

Takomillashtirish tavsiyalari: o'qituvchilarni doimiy kasbiy rivojlantirish, maktab infratuzilmasini moslashtirish, resurs sinflarini rivojlantirish, ota-ona va maktab hamkorligini kuchaytirish, moliyaviy va tashkiliy mexanizmlarni kuchaytirish.

Shuningdek, inklyuziv ta'limni amalga oshirishda monitoring va baholash tizimini joriy etish – qaysi maktablar va guruhlarda qaysi qo'shimcha yordam kerakligi, natijalar qanday ekanligini aniqlash muhim. Maqola tahlillarida bu jihatlar alohida qayd etilgan.

Tadqiqot metodlari

Mazkur tadqiqotda inklyuziv ta'limning me'yoriy-huquqiy asoslarini o'rganish va tahlil qilishda quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

*Birinchi*dan, normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish metodi qo'llanildi. Ushbu metod orqali xalqaro va milliy darajadagi hujjatlar, jumladan, inson huquqlari, nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari va ta'lim sohasini tartibga soluvchi qonunlar o'rganildi.

Ikkinchidan, qiyosiy tahlil metodi asosida turli davlatlarning inklyuziv ta'limga oid qonunchiligi solishtirildi. Bu orqali rivojlangan mamlakatlar tajribasi va ularning samarali jihatlari aniqlandi.

Uchinchidan, ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish metodi yordamida pedagogika, maxsus pedagogika va inkluziv ta'lim bo'yicha mavjud ilmiy ishlanmalar o'rganildi. Ushbu metod nazariy asoslarni mustahkamlashga xizmat qildi.

To'rtinchidan, induktiv va deduktiv metodlar qo'llanilib, umumiy nazariy xulosalardan kelib chiqib aniq holatlar tahlil qilindi hamda aksincha, alohida faktlar asosida umumiy xulosalar shakllantirildi. Shuningdek, analiz va sintez metodlari orqali inklyuziv ta'limning huquqiy asoslari tarkibiy qismlarga ajratilib o'rganildi va keyinchalik yagona tizim sifatida umumlashtirildi.

Adabiyotlar tahlili

Inklyuziv ta'lim masalasi so'nggi yillarda xalqaro va milliy miqyosda dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biriga aylandi. Mazkur yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar asosan inson huquqlari, teng imkoniyatlar va ijtimoiy adolat tamoyillariga asoslanadi. Xalqaro miqyosda inklyuziv ta'limning huquqiy asoslari United Nations tomonidan qabul qilingan hujjatlar bilan mustahkamlangan. Xususan, 1948-yildagi Universal Declaration of Human Rights har bir insonning ta'lim olish huquqini kafolatlaydi. Shuningdek, inklyuziv ta'limni rivojlantirishda 1994-yilda qabul qilingan Salamanca Statement muhim ahamiyatga ega bo'lib, unda barcha bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish zarurligi ta'kidlangan. Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilishda esa Convention on the Rights of Persons with Disabilities asosiy hujjat hisoblanadi. Ushbu konvensiya inklyuziv ta'limni davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilaydi. Milliy darajada esa inklyuziv ta'limning huquqiy asoslari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun orqali tartibga solinadi. Ushbu hujjatlarda barcha fuqarolar uchun teng ta'lim olish huquqi kafolatlangan. Mahalliy va xorijiy olimlar, jumladan,

inklyuziv ta'limni o'rganishda pedagogik yondashuvlar, ijtimoiy moslashuv va differensial ta'lim metodlari muhim ekanligini ta'kidlaydilar. Ularning ilmiy ishlanmalarida inklyuziv muhit yaratish nafaqat nogironligi bo'lgan bolalar, balki barcha o'quvchilar uchun ijobiy ta'sir ko'rsatishi qayd etilgan.

Xulosa

Inklyuziv ta'limni rivojlantirish — zamonaviy ta'lim tizimida ijtimoiy adolat, teng imkoniyatlar va inson huquqlarini ta'minlashning eng muhim yo'nalishlaridan biridir. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda qabul qilingan qonunlar, davlat qarorlari va strategik dasturlar mamlakatda inklyuziv ta'lim tizimini shakllantirishga mustahkam me'yoriy-huquqiy asos yaratmoqda. Xususan, “Ta'lim to'g'risida”gi Qonun, Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyaning ratifikatsiyasi hamda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni qo'llab-quvvatlashga doir hukumat qarorlari inklyuziv muhitni huquqiy jihatdan mustahkamlab berdi.

Biroq mavjud me'yoriy-huquqiy baza bilan bir qatorda, ularning amaliyotda to'liq va samarali qo'llanishi hali ham muhim vazifa bo'lib qolmoqda. Pedagog kadrlarning tayyorgarligi, infratuzilmaning mosligi, metodik ta'minotning yetarliligi, jamiyatdagi ijtimoiy stereotiplar kabi omillar inklyuziv ta'limni to'liq joriy etish jarayonida muammolarni yuzaga keltirmoqda. Shuning uchun me'yoriy hujjatlarni amaliy mexanizmlar bilan boyitish, ta'lim muassasalarida monitoring va baholash tizimini kuchaytirish, resurs markazlarini kengaytirish, pedagoglar uchun muntazam malaka oshirish dasturlarini yo'lga qo'yish dolzarb vazifa sanaladi.

Umuman olganda, O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha huquqiy asoslar yetarli darajada shakllangan bo'lsa-da, mazkur tizimni to'liq barqaror va samarali ishlashi uchun huquqiy, tashkiliy, metodik va ijtimoiy jihatlarda izchil islohotlar davom ettirilishi lozim. Inklyuziv ta'limni to'liq joriy etish esa nafaqat maxsus ehtiyojli bolalar,

balki jamiyatning barcha a'zolari uchun yanada adolatli, insonparvar va taraqqiyparvar ta'lim muhitini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent: Adolat, 2023.
2. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. — Toshkent: Adolat, 2020.
3. "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonun. — Toshkent: Adolat, 2021.
4. Vazirlar Mahkamasining 421-sonli qarori. — 2021-yil 13-iyul.
5. UNESCO. Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. — 1994.
6. BMT Konvensiyasi "Nogironlar huquqlari to'g'risida". — Nyu-York, 2006.
7. Ismoilova N. Inklyuziv ta'lim nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.
8. Qodirova M., Raximova G. Maxsus pedagogika asoslari. — Toshkent: Ilm Ziyo, 2021.
9. Karimova D. Defektologiyada zamonaviy yondashuvlar. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.